Białystok, 10 kwietnia 2022 roku

dr hab. Elżbieta Konończuk, prof. UwB
Wydział Filologiczny
Uniwersytet w Białymstoku

Recenzja pracy doktorskiej mgr Joanny Daniluk *Piśmiennictwo i działalność społeczno-oświatowa Polek w Prusach Wschodnich i ich wpływ na dorobek kulturowy Warmii i Mazur w XX wieku*

Rozprawa doktorska zatytułowana *Piśmiennictwo i działalność społeczno-oświatowa Polek w Prusach Wschodnich i ich wpływ na dorobek kulturowy Warmii i Mazur w XX wieku* – napisana pod kierunkiem dr hab. Joanny Chłosty-Zielonki, prof. UWM – jest rezultatem pogłębionych i rzetelnych studiów nad społeczno-politycznym obrazem Warmii i Mazurach w XX wieku. Szczególną uwagę należy zwrócić na szeroko zarysowany kontekst historyczny, świadczący o wysokich kompetencjach mgr Joanny Daniluk w zakresie historii własnego regionu. Można wręcz odnieść wrażenie, że bardziej interesuje Ją refleksja historiograficzna niż literaturoznawcza, co zapewne wiąże się z wyborem formuły tematu, pozwalającej na wykorzystanie piśmiennictwa kobiet działających w ruchu narodowo-patriotycznym raczej jako materiału ilustrującego tę działalność niż jako przedmiotu interpretacji.

Pierwszy rozdział, zatytułowany *Polski ruch kobiecy na przełomie XIX i XX wieku*, stanowi wprowadzenie w problematykę literaturoznawczą przez naszkicowanie rozwoju ruchów emancypacyjnych w Polsce na tle Europy oraz przedstawienie stanowisk składających się na współczesną krytykę feministyczną. Autorka przywołuje najważniejsze głosy w tym dyskursie, należące do pisarek (m. in. Hoffmanowej, Żmichowskiej, Orzeszkowej, Konopnickiej, Kuncewiczowej, Dąbrowskiej) i badaczek (m. in. Janion, Borkowskiej Kraskowskiej, Iwasiów). Z tendencji Autorki do idealizowania i patetyzowania omawianych przez nią problemów wynika dość jednostronny obraz kształtującej się przez dekady krytyki feministycznej. Włączając w ten dyskurs męski głos poparcie dla pisarstwa kobiecego, głos

Chmielowskiego, warto by włączyć także głosy krytyczne, a wręcz agresywne, na przykład Jeske-Choińskiego czy Niedziałkowskiego, aby pokazać jak wyboistą drogą kroczyły emancypujące się pisarki i aktywistki. Krytyka feministyczna rodziła się bowiem w ostrej debacie, kształtującej siłę kobiet pióra i utrwalającej je w przekonaniu, że jedyną drogą wyjścia ze strefy milczenia jest pisanie tekstów, które pozwolą im zaistnieć w historii. Niniejszy rozdział mgr Daniluk kończy deklaracją włączenia dalszych rozważań o piśmiennictwie kobiet na Warmii i Mazurach w nurt *gender studies*, przez co ukierunkowuje oczekiwania czytelnika. Do kwestii tej odniosę się w dalszej części recenzji.

W drugim rozdziale, zatytułowanym *Aktywność kobiet w ruchu polskim w Prusach Wschodnich po 1918 roku*, Autorka szczegółowo pokazuje rozwój sytuacji politycznej Prus Wschodnich po I wojnie światowej, przywołując i komentując, niczym zawodowy historyk, szeroki wachlarz źródeł historycznych. To wprowadzenie ma na celu zbudowanie tła historycznego dla przedstawienia aktywności kobiet w ruchu narodowo-patriotycznym oraz w działaniach plebiscytowych. Narracja historiograficzna, sprawnie prowadzona przez Doktorantkę, jest bogato ilustrowana cytatami ze wspomnień pisarek i działaczek.

Rozdział trzeci, który nosi tytuł *Działalność i rola Polek na Warmii i Mazurach w latach 1981-1939 w świetle ich wspomnień*, uważam za centralny ze względu na temat pracy pisanej w zakresie dyscypliny literaturoznawstwo. W pierwszym rozdziale pracy, przedstawiając szczegółowo rozwój polskiego ruchu kobiet na przełomie XIX i XX wieku, Autorka przygotowała solidny grunt pod analizę wspomnieniowej twórczości Polek zamieszkujących Warmię i Mazury, w ramach krytyki feministycznej. W omawianym rozdziale ukierunkowuje oczekiwania odbiorcy, obiecując mu spojrzenie na badane teksty kobiece w kontekście przywołanych przez nią teorii autobiograficznych oraz *memory studies*. Bohaterkami kolejnych podrozdziałów są kobiety- aktywistki z Warmii i Mazur, które pozostawiły po sobie wspomnienia. W podrozdziale *Maria z Brąswałdu* przedstawiona jest Maria Ziętara-Malewska, w kolejnym zatytułowanym *Kaszubka, żona Ślązaka, nauczycielka z Warmii* – Władysława Knosala, w następnym zaopatrzonym tytułem *Dzieweczka, czyli druhna Otylia* – Otylia Teszner-Grotowa, pod tytułem *Działaczki z Powiśla* kryją się Maria z Rzepnikowskiach Donimirska, Wanda z Sikorskich Donimirska, Halina Donimirska-Szyrmerowa, natomiast pod tytułem *Odważna dama* snuta jest opowieść

o Emilii Sukertowej-Biedrawinie. Mgr Joanna Daniluk jest dobrą biografistką i w omawianym rozdziale perspektywa biograficzna zdominowała deklarowaną w podrozdziale wstępnym perspektywę autobiograficzną, która przecież wyłania się z literatury wspomnieniowej, będącej w istocie motywem przewodnim całej pracy. Literatura dokumentu osobistego, stworzona przez wyżej wymienione aktywistki ruchu polskiego, stanowi zatem główny przedmiot badań i dlatego Autorka powinna poświęcić jej więcej uwagi. Teksty mogłyby być dokładnie scharakteryzowane, zarówno pod względem zawartej w nich problematyki, pod względem formy, która wiele może powiedzieć o autorkach, jak też pod względem stylu, stanowiącego o cechach indywidualnych piszących, a więc pomocnego w ich charakterystyce. Autorka rekonstruuje biografie wyżej wymienionych kobiet, przywołując przede wszystkim ustalenia badaczy ich twórczości, a wspomnieniowe teksty pisarek i aktywistek traktując właściwie jako źródło cytatów potwierdzających te ustalenia.

Autorka deklarując włączenie piśmiennictwa wyżej wymienionych kobiet w dyskurs *gender studies*, niewłaściwie rozumie rolę tych studiów jako „pozwalających zidentyfikować obecność kobiet w polskiej literaturze, kulturze i społeczeństwie" (s. 43). W rozprawie brak jest odniesień do tekstów krytycznych badaczy tego nurtu, którzy definiują *gender studies* przede wszystkim jako interdyscyplinarny obszar badawczy zajmujący się płcią kulturową, czyli manifestacją męskości lub kobiecości w różnych społeczeństwach. Ważnym obszarem analiz w ramach *gender studies* jest seksualność i nienormatywność płciowa, ujmowane w aspekcie dominacji męskiej w społeczeństwie i kulturze. Studia te, często zajmując się właśnie kobiecym pisarstwem dokumentu osobistego, wskazują na proces wychodzenia kobiet spod dominacji męskiej poprzez fakt zabierania przez nie głosu, pozostawiania świadectw pisanych, dającym im możliwość zaistnienia na kartach historii. W kontekście tej definicji przywoływane przez Autorkę wspomnienia kobiet polskiego ruchu z Warmii i Mazur raczej trudno byłoby wpisać w dyskurs *gender studies.* Deklaracja wykorzystania w badaniach feministycznych, za wskazówką Kraskowskiej, metod przyjętych ze studiów pamięciologicznych i tożsamościowych także nie znajduje pokrycia w praktyce interpretacyjnej. Przyznam, że jako czytelniczka czuję się zawiedziona, ponieważ deklarowane pytania badawcze wobec omawianych przez Doktorantkę kobiecych tekstów wspomnieniowych być może pozwoliłyby spod patetyczno-patriotycznej i społecznikowskiej formy tych wspomnień wydobyć głos

poddający refleksji własną kobiecość, głos przerywający milczenie, czy głos skierowany do innych kobiet. Może warto zapytać, czy i w jaki sposób w omawianych wspomnieniach manifestuje się życie prywatne, jaką formę przyjmuje ekspresja kobiecości, czy może na przykład poprzez przemilczenia. W odpowiedziach na te pytania kryje się bowiem istota pisarstwa kobiecego.

Myślę też, że przywołanie dyskursu noworegionalistycznego, tak ważnego w środowisku olsztyńskiej polonistyki, zobowiązuje do stawiania nowych, trudnych pytań badawczych w odniesieniu do piśmiennictwa regionalnego, które zazwyczaj oczekuje na nowe, często niepokorne odczytania, wyzwalające je z zastygłych sensów. Takie dyskursy, jak feministyczny, postpamięciowy, tożsamościowy, autobiograficzny, dobrze współpracujące z nowym regionalizmem pozwoliłyby na drodze interpretacji rzucić nowe światło na analizowaną w tej rozprawie twórczość i wydobyć jej niedostrzeżony potencjał.

Podejmuję tę polemikę, aby podkreślić fakt, że w literaturoznawstwie deklaracja teoretyczno-metodologiczna oraz praktyka analityczno-interpretacyjna nie powinny stanowić osobnych wysp. Najnowsze dyskursy, przywołane przez Doktorantkę, nie powinny występować tylko w roli nieruchomego tła, lecz w funkcji narzędzi, pozwalających wydobyć nowe sensy z interpretowanych tekstów.

Czwarty rozdział, zatytułowany *Znaczenie przedwojennej działalności kobiet polskich na Warmii i Mazurach po 1945 roku*, stanowi ciekawy rekonesans po galerii niezwykle interesujących kobiet aktywnych w okresie powojennym w życiu społecznym, kulturalnym, oświatowym i artystycznym regionu. Rozdział ten stanowi właściwie zaczyn osobnej monografii, której Doktorantka powinna się podjąć, aby pokazać intrygujące kobiece oblicze kultury Warmii i Mazur.

Pod względem formalno-technicznym i redakcyjnym praca jest wzorcowa. Doskonale opracowana bibliografia, precyzyjnie formułowane oraz rozbudowane informacyjnie przypisy dopełniające treść główną pracy świadczą o starannym przygotowaniu edytorskim Doktorantki.

Reasumując, rozprawa doktorska mgr Joanny Daniluk *Piśmiennictwo i działalność społeczno-oświatowa Polek w Prusach Wschodnich i ich wpływ na dorobek kulturowy Warmii i Mazur w XX wieku* spełnia wymogi stawiane rozprawom

doktorskim i stanowi podstawę do wszczęcia dalszych etapów przewodu doktorskiego. Wnioskuję zatem o dopuszczenie mgr Joanny Daniluk do publicznej obrony.

Elżbieta Nowakowska